

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Το μοιρολόγι της φώκιας

Βιογραφικά

- Γεννήθηκε στην Σκιάθο το 1851 και πέθανε το 1911.
- Σπουδές: Τελειώνει αργά τη Μέση Εκπαίδευση και γράφεται στη Φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών.
- Μαθαίνει ξένες γλώσσες και τις χρησιμοποιεί για το βιοπορισμό του.
- Βαθιά θρησκευόμενος, "κοσμοκαλόγερος" ονομάζεται, απόκοσμος και μελαγχολικός, μοναχικός, ταπεινός και ολιγαρκής.
- Κυριότερος εκπρόσωπος του ηθογραφικού διηγήματος.
- Συντηρητικός και επιφυλακτικός στους νεωτερισμούς των συγχρόνων του.
- Γλώσσα: καθαρεύουσα στην αφήγηση και στην περιγραφή, δημοτική με σκιαθίτικους ιδιοματισμούς στα διαλογικά μέρη.
- Ηθογραφία: Στα έργα του συνυπάρχουν στοιχεία ηθογραφικά, ρεαλιστικά, λυρικά και κοινωνικά. Όσο προχωρά στη λογοτεχνία του τόσο επιστρέφει στον εαυτό του, στα βιώματα του και στις αναμνήσεις του, προχωρεί σε βάθος. Στο τέλος γίνεται βαθύτατα εξομολογητικός.
- Κόσμος και θέματα: Των απλοϊκών και των αγνοημένων, των φτωχών, αλλά και των νοικοκυραίων της σκιαθίτικης κοινωνίας ή της αθηναϊκής συνοικίας.
- Έργο: Τρεις περίοδοι: α) Η περίοδος των τριών μυθιστορημάτων (*Η μετανάστις, Οι έμποροι των Εθνών, Η γυφτοπούλα*) και του *Χρήστου Μηλιόνη* (ιστορικό έδαφος και πριν από την Επανάσταση).
β) Η περίοδος των ως το 1896 διηγημάτων με τις δύο επόμενες νουβέλες. (*Η σταχομαζώχτρα, Στο Χριστό στο Κάστρο, Ο καλόγερος, Ολόγυρα στη λίμνη, Πατέρα στο σπίτι, Έρωτας στα χιόνια*).
γ) Η περίοδος των από το 1899 και πέρα διηγημάτων με τις δυο τελευταίες νουβέλες. (*Η Φαρμακολύττρια, Όνειρο στο κύμα, Στρίγγλα μάνα, Η φόνισσα, Ρεμβασμός του δεκαπενταύγουστου, Το μοιρολόγι της φώκιας*).

Για τον Παπαδιαμάντη

Ζ. Λορεντζάτος: "Γνωρίζει από τους προγόνους του [...] πως ο κόσμος τούτος είναι πραγματικός μόνο ως αποτέλεσμα της αιτίας του, διαφορετικά - δίχως την αιτία του - καταρρέει, παύει να υπάρχει, τα χέρια μας πιάνουν παντού ένα φάντασμα ή πλάσμα, το μη όν. Την απόκοσμη αιτία αυτή, γη μας που μιλάμε και γράφαμε ελληνικά, από γενεές γενεών την πραγματοποιεί μεταφυσικά, δηλ. θρησκευτικά, ή την επαληθεύει στη ζωή μας η ορθόδοξη παράδοση της χριστιανισσύνης, ο απαρασάλειπτος άξονας γύρω από τον οποίο ταλανίζεται - γόνιμα ή μάταια, εξαρτάται- ο πολύβουος στρόβιλος της ζωής. Άλλος τρόπος μεταφυσικής πραγματοποίησης δεν υπάρχει για μας τουλάχιστο που ζούμε στις περιοχές αυτές της γης. Τα άλλα (διανόηση και αισθήσεις) είναι του ανθρώπου, δεν είναι του θεού."

Α. Αργυρίου: "Παρεπόμενο είναι ότι η θεωρία της λογοτεχνίας του έρχεται δεύτερη. Αν όμως την υπηρετεί ως επάγγελμα, γιατί δεν ξέρει τι άλλο να κάνει ή δεν μπορεί (γιατί ό,τι άλλο θα τον υποχρέωνε σε σχέσεις και υποταγές, θα τον έβγαζε από τείχη που έχτισε για προστασία του), η λαϊκή του προέλευση και ο συγχρωτισμός του με απλούς και απλοϊκούς ανθρώπους, και προ παντός η καλλιτεχνική του ιδιοσυγκρασία, έκαναν ώστε η λογοτεχνία του να είναι τέχνη πρώτης ποιότητας. Υπάρχει πάντα η προϋπόθεση πως με τις πεζογραφικές του δοκιμές δεν ψεύδεται. Οι καταγραφές των καταστάσεων, που όσο ο Παπαδιαμάντης ωριμάζει, ως συγγραφέας και ως άνθρωπος, γίνονται πιο άμεσες και πιο λειτουργικές, δίνουν στα αφηγηματικά του έναν τόνο γνησιότητας που τα καθαγιάζει.

Συνήθως οι ήρωες του δεν έχουν φυσιογνωμία. Είναι "αντικείμενα" μέσα στο χώρο που τους έχει προκαθοριστεί. Η ιδιομορφία τους περιορίζεται στο να αντιδρούν μέσα στις πεπερασμένες δυνατότητες τους. Έτσι χάνονται σε μια ανωνυμία, απ' όπου προκύπτει μια κατάσταση, ένα "δίκαιο" πραγμάτων, που εξελίσσεται πέρα από τις ιδιομορφίες, εκείνες που θα τόνιζαν ένα ατομικιστικό πνεύμα το οποίο ο συγγραφέας από πεποίθηση απορρίπτει."

Κ. Στεργιόπουλος: "Γενικά, τα κυριότερα πρόσωπα του Παπαδιαμάντη ανήκουν στην εξαίρεση, όχι στον κανόνα. Ή ζουν στην αμαρτία ή στην αγιότητα... Έτσι, το έργο του, φαινομενικά μονότροπο και κλεισμένο σε στενούς ορίζοντες, διαδραματίζεται ανάμεσα στον Ουρανό και στην Κόλαση. Στη μέση υπάρχει η καθημερινότητα με το πλήθος των ομοίων άλλων προσώπων, ο κοινός τόπος, η ζωή με τη μονοτονία της έρχονται να ταράξουν τα παιχνίδια της τύχης, οι διαβολικές συμπτώσεις κι οι "δαιμονοπειράξεις" και να δημιουργήσουν

την τραγωδία ή τη δραματική εξέλιξη και την κορύφωση στις ιστορίες του."

Κ. Καβάφης: "Προθύμως απαντώ εις την αίτησίν σας να εκφράσω την γνώμη μου περί του διηγηματογράφου μας Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Εις όσα έργα του edιάβασα μ' έκαμεν εντύπωσιν η περιγραφική του δύναμις. Με φαίνεται ότι είναι λαμπρά ασκημένος στις περιγραφής της τριπλήν ικανότητα -τα ποια πρέπει να λεχθούν, τα ποια πρέπει να παραλειφθούν και εις τα ποια πρέπει να σταματηθεί προσοχή."

Γ. Βαλέτας: "Ο Μορέας είπε ότι είναι το αριστούργημα της παγκόσμιας φιλολογίας. Η αλήθεια είναι ότι, τόσο από την πλευρά της σύλληψης και της τεχνικής του, όσο κι απ' την πλευρά του περιεχομένου του, που αναλύεται σε μια λυρική ουσία, το *Μοιρολόγι της φώκιας* είναι το προσωπικότερο έργο του Παπαδιαμάντη, που μας δίνει απόφια την τέχνη του ν' αρπάζει το επεισοδιακό στη ζωή και να του δίνει καθολική σύλληψη. Ουσιαστικά στο διήγημα αυτό ο συγγραφέας θέλησε να εκφράσει τον ανθρώπινο πόνο, που τον σωριάζει η μοίρα πολλές φορές σε μερικές ψυχές σκληρά κι αλύπητα, χωρίς να λογαριάζει τα όρια της ανθρώπινης αντοχής."

Ο. Ελύτης: "Μια απέραντη συμπόνια, πιο χτυπητή ακόμα στην περίπτωση της Ακριβούλας, όπου πια οι άνθρωποι, έτσι κι αλλιώς, χωρίς να το θέλουν, παρουσιάζονται αδιάφοροι για το χαμό της μικρούλας, που βυθίζεται μέσα στα κύματα, τη στιγμή που ίσια-ίσια βυθίζεται κι ο ήλιος, ενώ το μοιρολόι για έναν τέτοιο χαμό αναλαμβάνει να το πει μια φώκια, μια απλή συμπονετική φώκια και κανείς άλλος. Εδώ θαυμάζει κανείς τις σκηνοθετικές ικανότητες του διηγηματογράφου. Παρουσιάζει την ανθρωπότητα να λειτουργεί εξακολουθητικά σαν μια μηχανή άγνυχη: ο βοσκός παίζει το σουραύλι του, η γριά Λούκαινα φορτωμένη την αβασταγή της ανεβαίνει στο μονοπάτι και η γολέτα βολτατζάρει στο λιμάνι. Συνεχώς η δυσπιστία προς την ασφάλεια που μπορεί να προσφέρει το έδαφος των ανθρωπίνων είναι -και με πολύ έντονο τρόπο- αναπτυγμένη στον Παπαδιαμάντη: αλλά και το πάτημα του άλλου του ποδιού στα πέραν του κόσμου τούτου, πολύ σταθερό. Η επί γης ευτυχία είναι μια στιγμούλα και η στιγμούλα αυτή είναι ένα σκαλοπάτι για να περάσεις από το άλλο μέρος, το μέρος του θανάτου."

Το διήγημα

Θέμα: "*Τα πάθια κι οι καημοί*" των ανθρώπων που δεν έχουν ποτέ τέλος.

Δύο βασικά μοτίβα: της ζωής και του θανάτου. Δεν παρουσιάζονται παρατακτικά, αλλά μπαίνουν σχεδόν ταυτόχρονα στο διήγημα, αδύνατα στην αρχή, ύστερα δυναμώνουν, διαλέγονται και κορυφώνονται στο πνιγμό της Ακριβούλας. Ο θάνατος παρουσιάζεται σαν φευγαλέο περιστατικό που δεν αγγίζει τους ανθρώπους που συνεχίζουν τη ζωή τους ανίδεοι για όσα συμβαίνουν.

Χώρος: Μια απόκρημνη σκιαθίτικη παραλία που βλέπει προς το κοιμητήριο. Η περιγραφή είναι επίμονη και λεπτομερώς οριοθετημένη.

Χρόνος: "*Η αμφιλύκη του νυκτώματος*". Όταν αρχίζει να πέφτει ο ήλιος μέχρι και το σκοτάδι.

Πρόσωπα: "*Πάσχοντα*":

- γριά Λούκαινα
- Ακριβούλα
- φώκια

"*Μη πάσχον*":

- βοσκός

Δομή: Πρώτη ενότητα: Η κάθοδος της γριά Λούκαινας στο γιαλό

Δεύτερη ενότητα: Ο πνιγμός της Ακριβούλας

Τρίτη ενότητα: Το μοιρολόγι της φώκιας

"*Τα μέρη αυτά είναι εξωτερικά ανεξάρτητα και η σύνδεση τους γίνεται εκ των υστέρων στη συνείδηση του αναγνώστη*" (Γ. Παγανός).

Ηθογραφικά στοιχεία: α) Τα πρόσωπα και οι ασχολίες τους
β) Ο χώρος και όσα συμβαίνουν ή υπάρχουν σ' αυτόν.

Λυρικά στοιχεία: εξωτερικεύουν τον εσωτερικό κόσμο του λογοτέχνη:

α) η εικόνα των μνημάτων, η χρήση μεταφορών για το χαρακτηρισμό τους και η παρουσίαση των ταφικών λειψάνων (επιλέγονται αντικείμενα που εκφράζουν την ομορφιά και τα νιάτα γυναικών)

β) το πένθιμο μοιρολόγι και η χαρωπή μουσική της φλογέρας

γ) η εικόνα της γολέτας

δ) η φώκια

ε) η Ακριβούλα που μαγεύεται από τη φλογέρα.

στ) η εικόνα της *αμφιλύκης του νυκτώματος* και της σκοτεινής ασέληνης νύχτας
ζ) το μοιρολόγι της φώκιας.

Προετοιμασία του πνιγμού της Ακριβούλας: εκτός από τα συσχετικά στοιχεία γίνεται προετοιμασία, και με άλλες συχνές αναφορές σχετικές με το θάνατο και την αντίστοιχη ατμόσφαιρα:

→ η καθοδική πορεία προς το γιαλό της γριά Λούκαινας (*κάθοδος προς τον Άδη*) → το μοιρολόγι της γριάς (*στοιχείο συντελεσμένου Θανάτου*)

→ εικόνες του κοιμητηρίου, τα λείψανα (*στοιχείο συντελεσμένου θανάτου*)

→ ο χρόνος και το σκιηκό του ήλιου που βασιλεύει → συμβολικός χαρακτήρας

→ η αναφορά του θανάτου και του χάρου

→ η άπνοια που έχει παγιδεύσει τη γολέτα και που προσημαίνει την παγίδευση της Ακριβούλας.

Στοιχεία γοητείας και παγίδευσης της ζωής:

→ η αμφιλύκη

→ η μουσική της φλογέρας

→ το σκοτάδι

→ η αθωότητα της Ακριβούλας

→ ο γκρεμός

→ ο θόρυβος του αυλού που έκανε να μην ακουστεί η κραυγή

→ η παρερμηνεία του πλαταγισμού από τη γριά Λούκαινα.

Τα τρία τραγούδια:

⊗ **Το μοιρολόγι της γριάς:** Θρηνεί για τα πάθη της ζωής της.

⊗ **Το χαρούμενο άσμα του βοσκού:** Υμνεί τη ζωή, τη φύση, τη χαρά.

⊗ **Το μοιρολόγι της φώκιας:** Αποτελεί τη συνειδητοποίηση της τραγικότητας της ανθρώπινης ύπαρξης.

Το μοιρολόγι της φώκιας είναι το σημαντικότερο από τα δύο. Αιφνιδιάζει τον αναγνώστη με την αφύσικη προέλευση του. Αναφέρεται στο παρόν. Παρατίθενται τα λόγια του με το λυρικό και γνωμικό στοιχείο να ενυπάρχει. Το γνωμικό αφορά στην ανθρώπινη μοίρα. Εκφράζεται μια στάση ζωής γεμάτη απαισιοδοξία και μοιρολατρία. Αναφέρεται σε ένα μικρό κορίτσι. Τραγουδιέται από πρόσωπο ξένο προς το νεκρό. Είναι ένα θαυμαστό εύρημα ως λογοτεχνικό-τεχνικό μέσο.

Δομή: α) Πρώτη ενότητα: στ. 1-4: Μοιρολόγι για την Ακριβούλα.

β) Δεύτερη ενότητα: στ. 5-8: Οι ατέλειωτες συμφορές των ανθρώπων.

Χαρακτηρισμός προσώπων:

❖ Το κύριο πρόσωπο στο διήγημα είναι η **γριά Λούκαινα**. Στο πρόσωπο της συμπυκνώνονται ατελείωτες συμφορές. Οι τραγικές της ιδιότητες δίνονται σε μια φράση: *μια χαροκαμένη πτωχή γραιά*. Είναι ένα τραγικό πρόσωπο που οι πίκρες την χτύπησαν ανηλεώς: ο χάρος της πήρε πέντε παιδιά και το σύζυγο της. Η ξενιτιά της στέρησε δύο γιους και μάλιστα έχει να αντιμετωπίσει και τους καημούς της θάλασσας. Παρόλα αυτά βρίσκει τη δύναμη να παλέψει και να κρατηθεί στη ζωή.

❖ **Ο βοσκός** είναι ένα ξέγνοιαστο παιδί που διασκεδάζει με το κοπάδι και τη φλογέρα του και χαίρεται τη φύση. Κρυμμένος στους θάμνους μας θυμίζει τον Πάνα. Συμβολίζει τη φαιδρή και την απατηλή όψη της ζωής, το ξεγέλασμα, την πλάνη.

❖ **Η Ακριβούλα** είναι ένα αγνό και ανυποψίαστο παιδί.

Εκφραστικά μέσα: Αντιθέσεις: γριά # βοσκός, πένθιμο μοιρολόγι # χαρούμενο τραγούδι, θάνατος # ζωή. Μεταφορές, προσωποποιήσεις, επαναλήψεις, ασύνδετα και πολυσύνδετα σχήματα, οξύμωρο σχήμα ("*Εις την άφωνον γλώσσαν των φωκών*"). Προσημάνσεις και προοικονομίες.

Αφηγηματικοί τρόποι:

- Διήγηση ή αφήγηση
- Περιγραφή
- Μονόλογος

Η αφήγηση γίνεται σε **γ' πρόσωπο**, με **μηδενική εστίαση**. Ξεκινάει *in media res* και μετά χρησιμοποιεί αναδρομική αφήγηση.

Τραγική ειρωνεία: Τα πρόσωπα κινούνται ανυποψίαστα, τη στιγμή που μια αλυσίδα συμπτώσεων και μοιραίων παραγόντων συμβάλλουν στην παγίδευση της ανυπεράσπιστης Ακριβούλας.

Υφος: Μελαγχολικό και δραματικό, με ποιητικότητα, μουσικότητα και λυρισμό σε συνδυασμό με τη ρεαλιστική απεικόνιση δραματικών ανθρώπινων καταστάσεων. Γλαφυρό και άκρως λεπτομερειακό.

Συναισθήματα:

↪ **Προσώπων:**

- θλίψη και πόνος της γριά-Λούκαινας
- θυμός της γριάς για το βοσκό

- χαρούμενη διάθεση του βοσκού και απάθεια για το χώρο
- ευχαρίστηση της Ακριβούλας από το τραγούδι του βοσκού
- φόβος της Ακριβούλας.
- Συμπάθεια για τη γριά Λούκαινα που μετατρέπεται σε οίκο.
- Φόβος από την περιγραφή του κοιμητηρίου.
- Ευχάριστα συναισθήματα από τη μουσική του βοσκού.
- Ανησυχία και αγωνία για τη μικρή. Θλίψη και θρήνος για το χαμό της.
- Πόνος για το θάνατο, καθώς και δέος για τη ματαιότητα της ανθρώπινης φύσης.

↳ Αναγνώστη:

Ο ρόλος της φώκιας στο διήγημα: Η φώκια διαδραματίζει έναν από τους σημαντικότερους ρόλους μέσα στο διήγημα. Είναι το μοναδικό πλάσμα που αντιλαμβάνεται το θάνατο της Ακριβούλας, βγάζει έξω απ' τη θάλασσα το πτώμα της και το μοιρολογά. Ο εξανθρωπισμός λοιπόν της φώκιας είναι ευρηματικός, επειδή με τον τρόπο αυτό ο αφηγητής:

- αποφεύγει να εκφράσει την προσωπική του συγκίνηση,
- τονίζει την τραγική ειρωνεία του θανάτου που συντελείται ερήμην των ανθρώπων
- συμβάλλει στη συναισθηματική κάθαρση του αναγνώστη
- αποσύρει το βάρος ενός ανθρώπινου μοιρολογιού
- βάζει ένα εξωανθρώπινο πλάσμα να πλέκει το μοιρολόγι, καθώς μια μη ανθρώπινη φώκια μπορεί να αντιληφθεί το μεγαλείο του θανάτου και να μιλήσει με κατάλληλα λόγια γι' αυτόν.

Παράλληλο κείμενο

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Η Μαυρομαντηλού»

Ο σκόπελος ο καλούμενος Μαυρομαντηλού δεν θ' απέχη πλείονας ή τριάκοντα οργυιάς από της παραλίας, οπού ανοίγεται γραφική ωραία αγκάλη περιβάλλουσα το κύμα ορμητικόν κατά της ακτής χωρούν, αμβλύ προσπίπτον επί της άμμου και υπ' αυτής κατοπινόμενον.

Εκεί βλέπει χωρικήν γυναίκα κύπτουσαν επί τον αιγιαλόν, πλύνουσαν ράκη τινά παρά την άκρον της αμμουδιάς, εις την ρίζαν ενός βράχου, εξέχοντος προς την θάλασσα, επικαμπούς επί το κύμα, οπού τα νερά ήρχιζον να βαθύνωνται. Ο βράχος ούτος εκαλείτο "Μύτικας" και ήτο εξ εκείνων, απ' ων οι κολυμβηταί κατά το θέρος συνηθίζουσι να εκτελώσι τα εκπληκτικά εκείνα εις την θάλασσαν άλματα.

Ο υιός της γυναίκος ταύτης, παιδίον επταετές, διαλαθών την προσοχήν της μητρός, είχε αναρριχηθή επιτηδείως εις το ύψος του βράχου.

Αίφνης η μήτηρ του, αισθανθείσα όπισθεν της εκ του αορίστου κενού την απουσίαν του παιδιού, στρέφεται, υψώνει την κεφαλήν και τον βλέπει επί της κορυφής του βράχου, τείνοντα εις τα εμπρός τους γρόνθους, κύπτοντα την κεφαλήν και παιδικούς γρυλλισμούς εκβάλλοντα.

Ο μικρός, όστις είχε ιδεί κατά το προλάβον θέρος κολυμβητάς πηδώντας απ' ύψους του βραχνού τούτου, εξετέλει μιμικήν, ότι τάχα ήθελε να δώση βουτιά από τον Μύτικα, ως κάμνουσιν οι έφηβοι και οι ακμαίοι νεανίσκοι.

Η μήτηρ του ήρχισε να τον καλή πλησίον της. Ο Γιαννιός, όστις εσκάλιζε με την αρπάγην του περίξ της Μαυρομαντηλούς, ήκουε τας φωνάς της γυναικός ταύτης: "κατέβα, ορέ δαίμονα, ορέ λύκε ξυδάτε!".

Αλλ' ο μικρός εκώφευεν. Η μήτηρ οργισθείσα ανέτεινε τον κοπανάν της, δι' ου έτυπτε τα λευκαινόμενα ράκη προς το μέρος του βράχου και τον επέσειεν απειλητικώς προς τον παίδα: "Έννοια σ' ορέ σκάνταλε, έννοια σ', χάρε μαύρε! Το βράδ', σα 'ρθή ο πατέρας σ' απ' το χωράφ', δώσε λόγο".

Εκεί, καθώς επέμενε να εκτελή τους μίμους του ο μικρός, αδιαφορών προς τας κραυγάς της μητρός του, κύπτων ολίγον βαθύτερον, ολισθαίνει, εκβάλλει πεπνιγμένην κραυγήν, και πίπτει μετά πλαταγισμού εις την θάλασσαν.

Το κύμα θα είχε βάθος πλέον ή διπλούν αναστήματος ανδρός. Βυθίζεται εις τον πόντον, και πάλιν ανέρχεται εις την επιφάνειαν, και ασπαίρει, και παραδέρνει και είτα βυθίζεται εκ δευτέρου.

Η γυνή μίαν αφήκε σπαρακτικήν, διάτορον κραυγήν, και πελιδνή, περίτρομος, αγρία, καθώς εκράτει τον κοπανάν της, επιβαίνει εις το κύμα. Φθάνει μέχρι της οσφύος, είτα του στέρνου, και με τον κόπανον αγωνιά να φθάση το παιδίον, πνιγόμενον ήδη και το δεύτερον εξαφανισθέν. Αλλ' ως ήτο επόμενον, δια της δίνης, ην εσημάτιζεν ο κόπανος εις το κύμα, απεμάκρυνε μάλλον το αγωνιών σώμα, ή το προσήγγιζεν εις την χείρα της μητρός. Αύτη έκραξε και πάλιν βοήθειαν, αλλά την στιγμήν εκείνην ουδείς των επιστρεφόντων εις την πολίχνην χωρικών ευρίσκετο εκεί πλησίον".